

1

Ανθρώπινα δικαιώματα: μια εισαγωγή

Τα ανθρώπινα δικαιώματα, και η προστασία και προαγωγή τους, ήταν μέχρι το 1945 εσωτερική υπόθεση των κρατών παρά την αρχική τους διεθνή απήχηση από το 1776 έως το 1848. Από το 1945 και μετά τα ανθρώπινα δικαιώματα, και η προστασία και προαγωγή τους, κατόρθωσαν επιτέλους να γίνουν διεθνή και δυναμικά οικουμενικά. Αλλά από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και έπειτα είναι που τα ανθρώπινα δικαιώματα καθιερώθηκαν ως βασικό ζήτημα των διεθνών σχέσεων, της εξωτερικής πολιτικής, του διεθνούς δικαίου και της δραστηριότητας των διεθνών οργανισμών και των διεθνικών μη κυβερνητικών οργανώσεων.⁴

Τις τελευταίες δεκαετίες λίγες «πολιτικές ατζέντες έχουν παρουσιάσει μια τόσο ταχεία και δραματική ανάπτυξη όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα».⁵ Η εσωτερική και διεθνής τους προστασία θεωρείται υποχρεωτική, δεδομένη και δείγμα του επιπέδου του πολιτικού πολιτισμού μιας χώρας. Κατά τον Αμερικάνο ιστορικό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Samuel Moyn, τα οικουμενικά ανθρώπινα δικαιώματα και η προστασία τους αποτελούν σήμερα την «τελευταία παγκόσμια ουτοπία», ειδικά από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και μετά.⁶

Στις μέρες μας μπορεί να μας φαίνεται περίεργο, αλλά πριν το 1945 ο όρος ανθρώπινα δικαιώματα χρησιμοποιείτο σπανίως, και δεν υπήρχε καν κάποιο ισχυρό διεθνές κίνημα που να τα επικαλείται, ούτε διεθνείς οργανισμοί ή μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) με παγκόσμια εμβέλεια που να υπερασπίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα συνολικά (με εξαίρεση τις οργανώσεις κατά της

⁴ R.J. Vincent, *Human Rights and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), 7. J. Donnelly, *International Human Rights* (Boulder: Westview Press, 1993), 2. C. Tomuschat, *Human Rights: Between Idealism and Realism* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2003). M. Ignatieff, *Human Rights as Politics and Idolatry* (Princeton: Princeton University Press, 2003), 5. D.P. Forsythe, *Human Rights in International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 3^η έκδοση) [2000]. Ε. Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων* (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1995).

⁵ K. Cmiel, 'The Recent History of Human Rights', *American Historical Review*, 109, 1 (2004), 117.

⁶ S. Moyn, *The Last Utopia: Human Rights in History* (Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2010).

δουλείας και στις αρχές του εικοστού αιώνα ορισμένες οργανώσεις υπέρ των δικαιωμάτων των γυναικών και υπέρ των δικαιωμάτων των «έγχρωμων», όπως τους αποκαλούσαν και αυτοαποκαλούνταν τότε).⁷ Τα πράγματα άλλαξαν αισθητά, όχι τόσο, όπως θα πίστευε κανείς, με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και τη μνεία του στα ανθρώπινα δικαιώματα, κάτι που συνέβαινε για πρώτη φορά στο γενικό διεθνές δίκαιο, και με την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων του 1948, αλλά δεκαετίες μετά, από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, ή, με ακόμη πιο αυστηρά κριτήρια, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την επικράτηση του φιλελεύθερου μοντέλου όσο ποτέ άλλοτε στην ανθρώπινη ιστορία.⁸

Η πορεία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το 1776 μέχρι σήμερα δεν υπήρξε γραμμική.⁹ Κατά βάση υπάρχουν πέντε απόψεις για την εκκίνηση και συνέχεια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που, όπως θα δούμε, δεν συγκρούονται απαραίτητως μεταξύ τους, αλλά θέτουν διαφορετικές ημερομηνίες επειδή δίνουν την κύρια έμφασή τους σε διαφορετικές πτυχές και γεγονότα, όλα τους καίριας σημασίας για την υπόθεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η μία έναρξη, η πρωταρχική και μερική, είναι το 1688-90, με την Αγγλική Ένδοξη Επανάσταση (*Glorious Revolution*) του 1688, με το Bill of Rights του 1689, που ακολούθησε, και κατά κύριο λόγο με τη συμβολή του Άγγλου πολιτικού φιλόσοφου Τζον Λοκ (John Locke, 1632-1704). Ο Λοκ, την επαύριον της Ένδοξης Επανάστασης, το 1690, υποστήριξε τη θέση περί «φυσικών δικαιωμάτων» για όλους τους ανθρώπους (βλέπε Κεφάλαιο 3.α.). Στο Bill of Rights εδραιωνόταν η συνταγματική μοναρχία και ορισμένα δικαιώματα για τους Άγγλους –και εν δυνάμει για όλους τους Ευρωπαίους ή για όλους τους ανθρώπους– όπως το δικαίωμα στην έκφραση, η απαγόρευση των βασανιστηρίων και άλλα, και για την ακρίβεια ως απαραβάτα δικαιώματα μιας κατηγορίας Άγγλων, των ανδρών που είχαν περιουσία και όχι των γυναικών, ειδικά σε σχέση με τα πολιτικά δικαιώματα.¹⁰ Με τον Λοκ, όμως, τα όποια δικαιώματα ορίζονται για πρώτη φορά ως πανανθρώπινα, για όλους τους ανθρώπους από το γεγονός ότι είναι ανθρώπινα όντα.

Το νήμα από τον Λοκ το πήρε ο Διαφωτισμός που είχε ξεκινήσει με τους Βρετανούς, Γάλλους, Γερμανούς και Ιταλούς φιλοσόφους, με πρακτική κατάληξη τις σχετικές διακηρύξεις στην Αμερικανική Επανάσταση και στη Γαλλική Επανάσταση (βλέπε Κεφάλαιο 3.α.), που στη συνέχεια υιοθετήθηκαν σε διακηρύξεις και άλλων εξεγέρσεων και σε συντάγματα, όπως στη Λατινική Αμερική,

⁷ Cmiel, 'The Recent History of Human Rights', 117.

⁸ S.-L. Hoffmann, 'Human Rights and History', *Past and Present*, 232 (2016), 282.

⁹ J. Lacroix, & J.-Y. Pranchère, *Human Rights on Trial: A Genealogy of the Critique of Human Rights* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018) [αρχική γαλλική έκδοση 2016], 26.

¹⁰ L. Hunt, *Inventing Human Rights: A History* (Νέα Υόρκη: W.W. Norton and Company, 2007), 16.

στην Αϊτιανή Επανάσταση, στις εξεγέρσεις στη νότια Ευρώπη καθώς και στην Ελληνική Επανάσταση και στη Βελγική Επανάσταση. Η περίοδος αυτή, στον ύστερο δέκατο όγδοο αιώνα, θεωρείται από τους περισσότερους ειδικούς, το εμβληματικό ξεκίνημα, η πραγματική απαρχή, στη λογική της ιστορίας στη «μακρά διάρκεια» (*longue durée*), η οποία και συνεχίστηκε με αρκετά скаμπα-νεβάσματα μέχρι τις μέρες μας.

Πέρα από τους θεωρητικούς του Διαφωτισμού, μια άλλη πτυχή έχει προταθεί από την Αμερικανίδα ιστορικό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Lynn Hunt, στο βιβλίο της *Inventing Human Rights: A History* (2007). Κατά την Hunt, η αποφασιστική στροφή προς τα ανθρώπινα δικαιώματα ως υπαρκτά και πανανθρώπινα οφείλεται στην έλευση της «ενσυναίσθησης» (*empathy*) για τους ξένους ανθρώπους, που πήγασε και προήλθε κυρίως από τη διάδοση της μυθιστορηματικής γραφής και της επιρροής που είχε στα συναισθήματα των ανθρώπων, καθώς και την κατάργηση των βασανιστηρίων (βλέπε Κεφάλαιο 3.β.).

Ωστόσο, μετά από το εντυπωσιακό ξεκίνημα, τα πράγματα τελμάτωσαν για τα ανθρώπινα δικαιώματα, παρά τη μεγάλη νίκη σε σχέση με το δουλεμπόριο και τη δουλεία που ακολούθησε στο πρώτο ήμισυ του δέκατου ένατου αιώνα (βλέπε Κεφάλαιο 2.β.), την αναφορά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε αρκετά ευρωπαϊκά και αμερικανικά συντάγματα και το νέο δόγμα της ανθρωπιστικής επέμβασης σε περιπτώσεις ακραίων παραβιάσεων των δικαιωμάτων αυτών, όπως μαζικές σφαγές και άλλες αποτρόπαιες πράξεις βαρβαρότητας (βλέπε Κεφάλαιο 10.β.).

Κατόπιν αυτού χρειάστηκε ένα νέο ξεκίνημα ή, αν θέλετε, μια επανεκκίνηση (*reset*), γιατί οι ελπίδες μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (1919-20) επέβησαν φρούδες, με κύρια νίκη τα μειονοτικά δικαιώματα σε ορισμένες χώρες και τα εργατικά δικαιώματα (βλέπε Κεφάλαιο 6).

Το ξεκίνημα αυτό, με το οποίο πλέον τα ανθρώπινα δικαιώματα απέβησαν διεθνή και οικουμενικά, έγινε με τη σχετική αναφορά στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και με την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948.¹¹ Με αυτήν τη θεώρηση είναι συνδεδεμένοι οι περισσότεροι ειδικοί στα ανθρώπινα δικαιώματα.

Ωστόσο και πάλι, η νίκη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν μερική, αν και είχε αρχίσει να διαμορφώνεται το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με την Οικουμενική Διακήρυξη και με πολλά σύμφωνα (συμβατικό διεθνές δίκαιο). Με ελάχιστες εξαιρέσεις η εξωτερική πολιτική των κρατών απέφευγε να ασχολείται με τα ανθρώπινα δικαιώματα σε άλλα κράτη, θεωρώντας τα εκτός

¹¹ J.H. Burgers, 'The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century', *Human Rights Quarterly*, 14, 4 (1992).

του σκληρού πυρήνα των εθνικών συμφερόντων που στην εξωτερική πολιτική και τη διπλωματία πρέπει να κινούνται –κυρίαρχη τότε άποψη– με όρους *Realpolitik* (βλέπε Κεφάλαιο 11.β.).

Έτσι είχαμε την τέταρτη στιγμή για τα διεθνή ανθρώπινα δικαιώματα, στα τέλη της δεκαετίας του 1970, στον απόηχο αποφάσεων που είχαν ληφθεί στη Διάσκεψη Ειρήνης και Συνεργασίας στην Ευρώπη, στη Γενεύη και στο Ελσίνκι, που κατέληξαν με την Τελική Πράξη της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (γνωστή ως Τελική Πράξη του Ελσίνκι) το 1975 εν μέσω της τότε πρόσκαιρης Ύφεσης κατά τον Ψυχρό Πόλεμο. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και μετά εγκαινιάστηκε και η εξωτερική πολιτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα ζητήματα των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θεωρήθηκαν και ζητήματα που άπτονται της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τα Δυτικά κράτη (ή για την ακρίβεια τα περισσότερα Δυτικά κράτη). Με αυτή την άποψη είναι συνυφασμένος κυρίως ο Samuel Moyn, με το βιβλίο του, *The Last Utopia: Human Rights in History* (2010).¹²

Η πέμπτη και τελευταία στιγμή ή επανεκκίνηση, είναι με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου όπου μπορούμε αν μιλήσουμε με μεγαλύτερη βεβαιότητα για παγκόσμια ή οικουμενική προστασία και ενδιαφέρον για τα ανθρώπινα δικαιώματα, με τα ζητήματα αυτά όσο ποτέ άλλοτε κεντρικά, και αυτό παρά την προηγούμενη έλευση του γνωστού ως «πολιτιστικού σχετικισμού» (βλέπε Κεφάλαια 12 και 14) που αμφισβητεί την οικουμενικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹³ Με τη θέση αυτή για την πραγματική εκκίνηση ή τελική επανεκκίνηση είναι συνδεδεμένος κυρίως ο Γερμανο-Αμερικάνος ιστορικός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Stefan-Ludwig Hoffmann, με το επιχείρημα ότι η θέση του Moyn, αν και όχι εσφαλμένη, δεν είναι απολύτως πειστική γιατί τότε, κατά την περίοδο 1977-90, είχαμε να κάνουμε με τα ανθρώπινα δικαιώματα στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, εντός της σύγκρουσης Ανατολής–Δύσης, με τα ανθρώπινα δικαιώματα της πρώτης γενιάς να βρίσκονται στη φαρέτρα των Δυτικών κρατών εναντίον των κομμουνιστικών κρατών, με στόχο, όχι τόσο –ή όχι μόνο– λόγους αξιακούς και αρχής (η θέση τότε των φιλελεύθερων πολιτικών και διπλωματών), αλλά κυρίως με στόχο την αποσταθεροποίηση των καθεστώτων τους. Επίσης μέχρι το 1990 δεν είχαμε ούτε μια ένοπλη επέμβαση εν ονόματι των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή ούτε μια ανθρωπιστική επέμβαση. Κατόπιν όλων αυτών μόνο από το 1991 και μετά μπορούμε να μιλήσουμε για οικουμενικά ανθρώπινα δικαιώματα, παρά τις γνωστές αμφισβητήσεις από μη Δυτικές χώρες.¹⁴

¹² Moyn, *The Last Utopia*.

¹³ Hoffmann, 'Human Rights and History', 282. Cmiel, 'The Recent History of Human Rights', 117.

¹⁴ Hoffmann, 'Human Rights and History', 279-310.

Το βέβαιο πάντως είναι ότι πρόκειται για φαινόμενο που προήλθε σταδιακά και όχι γραμμικά, με υπαναχωρήσεις και στασιμότητες, από τον Διαφωτισμό και μετά.

Τα οικουμενικά ανθρώπινα δικαιώματα παρουσιάζουν ένα ανθρωποκεντρικό μοντέλο της διεθνούς κοινωνίας (ειδικά υπό τη Δυτική φιλελεύθερη τους εκδοχή) και υπ' αυτή την έννοια ανταγωνίζονται την κρατική κυριαρχία για το ποιο είναι το κύριο κανονιστικό υπόβαθρο της διεθνούς ζωής και τι πρέπει να έρχεται πρώτο, τα ανθρώπινα δικαιώματα ή τα δικαιώματα των κυρίαρχων κρατών.¹⁵ Την αντίθεση αυτή την βλέπουμε ακόμη πιο ξεκάθαρα στην περίπτωση της γνωστής ως ανθρωπιστικής επέμβασης (βλέπε Κεφάλαιο 10).

Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι «ένα ουτοπικό ιδεώδες και ταυτόχρονα μία ρεαλιστική πρακτική για την εφαρμογή αυτού του ιδεώδους».¹⁶ Κατά την επισήμανση του Αμερικανού διεθνολόγου, ειδικού στα ανθρώπινα δικαιώματα, Jack Donnelly, τα ανθρώπινα δικαιώματα θα μπορούσαν να εκληφθούν ως μια «αυτοεκπληρούμενη ηθική προφητεία», υπό την έννοια ότι αν φερθείς στους ανθρώπους σαν είναι συνάνθρωποί σου, θα προκύψουν τέτοιοι συνάνθρωποι.¹⁷ Κατά τον Donnelly, η σχέση «μεταξύ της ανθρώπινης φύσης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της πολιτικής κοινωνίας είναι “διαλεκτική”. Τα ανθρώπινα δικαιώματα διαμορφώνουν την πολιτική κοινωνία, για να διαμορφωθούν τα ανθρώπινα όντα εντός αυτής, προκειμένου να πραγματοποιηθούν οι δυνατότητες που διαθέτει η ανθρώπινη φύση τους, η οποία [ανθρώπινη φύση] αποτελούσε εξαρχής τη βάση για αυτά τα δικαιώματα».¹⁸

Ιστορικά, η έννοια του δικαιώματος και των ατομικών δικαιωμάτων είναι πολύ μεταγενέστερη από την έννοια του καθήκοντος, κατά κύριο λόγο των καθηκόντων των υπηκόων μιας χώρας προς την κοινωνία και το κράτος όπου διαβιούν.¹⁹

Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι μια ειδική κατηγορία δικαιωμάτων, πιο στενή από τα δικαιώματα γενικά ή από τα ηθικά δικαιώματα. Διακρίνονται από τα άλλα δικαιώματα γιατί είναι στοιχειώδη και αφορούν όλους τους ανθρώπους και τα βασικά τους συμφέροντα ως ανθρώπινα όντα.²⁰ Πρόκειται για τα δικαιώματα που έχουμε όλοι ανεξαιρέτως, από αυτό καθαυτό το γεγονός ότι είμαστε ανθρώπινα όντα, έχουμε την ιδιότητα του ανθρώπου, ανήκουμε δηλαδή στην

¹⁵ A. Heywood, *Διεθνείς Σχέσεις και πολιτική στην παγκοσμιοποίηση* (Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, 2013) [αρχική αγγλική έκδοση 2011], 505.

¹⁶ J. Donnelly, *Universal Human Rights in Theory and Practice* (Ithaca: Cornell University Press, 2013, 3^η έκδοση), 16.

¹⁷ Στο ίδιο, 16.

¹⁸ Στο ίδιο, 16.

¹⁹ B.H. Weston, 'Human Rights', *Human Rights Quarterly*, 6, 3 (1984), 258.

²⁰ A. Clapham, *Human Rights: A Very Short Introduction* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2015, 2^η έκδοση) [2007], 4.

κοινότητα αυτή που λέγεται ανθρωπότητα (παλιότερα γνωστή και ως «ανθρώπινη φυλή»²¹). Εξυπακούεται ότι ορισμένα άτομα έχουν πιο περιορισμένα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως τα παιδιά μέχρι να ενηλικιωθούν, τα άτομα με βαριές ψυχιατρικές ή άλλες παθήσεις, ή οι έγκλειστοι σε φυλακές λόγω τέλεσης εγκλήματος.²²

Κατά την Hunt, τα ανθρώπινα δικαιώματα στηρίζονται κατά βάση σε τρεις κύριες προ-αποδοχές: (1) ότι είναι οικουμενικά και ισχύουν για όλους τους ανθρώπους από το γεγονός ότι είναι ανθρώπινα όντα και δεν έχουν τα δικαιώματα αυτά με βάση την καταγωγή τους, το έθνος τους, την κοινωνική τους τάξη, το φύλο, το επάγγελμα ή άλλο κριτήριο· (2) ότι εκλαμβάνονται ως φυσικά, ως εγγενή στην ίδια την ανθρώπινη φύση, γι' αυτό παλιότερα ονομάζονταν φυσικά δικαιώματα· και (3) ότι η νομιμοποίηση μιας κυβέρνησης στηρίζεται στην ικανότητά της να εγγυηθεί και διά νόμου και διά της πρακτικής τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των υπηκόων ενός κράτους.²³ Για να είμαστε πιο ακριβείς, η εκτίμηση αυτή ειδικά ως προς το τρίτο της σκέλος είναι κυρίως Δυτική.

Πιο λεπτομερώς και με βάση τον λόγο (*discourse*) των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αυτά εκλαμβάνονται ως (1) φυσικά, δηλαδή εγγενή στον άνθρωπο, (2) οικουμενικά, τα διαθέτουν όλοι οι άνθρωποι στη γη και (3) ίσα ή ισότιμα, όλοι οι άνθρωποι έχουν τα ίδια δικαιώματα.²⁴ Επίσης θεωρούνται ότι είναι (4) θεμελιώδη, (5) απαραβίαστα και απόλυτα, δεν μπορεί να τα στερηθεί κανένας άνθρωπος, (6) αδιαίρετα και αλληλένδετα, υπό την έννοια ότι όλα τα είδη ανθρωπίνων δικαιωμάτων εκλαμβάνονται ως ισότιμα μεταξύ τους χωρίς ιεράρχηση²⁵ και (7) αναλλοίωτα, δηλαδή δεν μπορούν να εξαφανιστούν μελλοντικά γιατί εκφράζουν την ουσιώδη φύση των ανθρωπίνων όντων, μπορούν μόνο να ενισχυθούν, να βελτιωθούν ή να καλύψουν και άλλες πτυχές.²⁶

Πριν από τη νεωτερική εποχή, αλλά ακόμη και μέχρι τον δέκατο ένατο αιώνα, δεν υπήρχε γενική παραδοχή ότι όλοι άνθρωποι είμαστε ίσοι και ισότιμοι μεταξύ μας· ότι όλοι μας είμαστε ελεύθεροι· και ότι όλοι συμμετέχουμε σε μία κοινή για όλους ανθρωπότητα, αν και υπήρχαν ορισμένες μεμονωμένες φωνές

²¹ Vincent, *Human Rights and International Relations*, 13.

²² Στο ίδιο, 7-9.

²³ L. Hunt, 'The Paradoxical Origins of Human Rights', J.N. Wasserstrom κ.ά. (επιμ.), *Human Rights and Revolutions* (Λονδίνο: Bowman and Littlefield, 2007), 4. Hunt, *Inventing Human Rights*, 16.

²⁴ Hunt, *Inventing Human Rights*, 16.

²⁵ P.R. Baehr, *The Role of Human Rights in Foreign Policy* (Νέα Υόρκη: St. Martin's Press, 1994), 9.

²⁶ Vincent, *Human Rights and International Relations*, 9, 13, 19. J. Donnelly, «Ανθρώπινα Δικαιώματα», J. Baylis, S. Smith & P. Owens (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής: μία εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις* (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2013), από 5^η έκδοση του *The Globalization of World Politics*, 684. Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*. Donnelly, *Universal Human Rights in Theory and Practice*, 18. Heywood, *Διεθνείς Σχέσεις και πολιτική στην παγκοσμιοποίηση*, 507.

που φαίνεται ότι πίστευαν σε κάτι που πλησιάζει το σκεπτικό των μετέπειτα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το διακρίνουμε στους Στωικούς φιλοσόφους του αρχαίου ελληνικού και ρωμαϊκού κόσμου, όπως στον Ζήνωνα (334-262 π.Χ.), τον Χρυσίππο (279-206 π.Χ.), τον Σενέκα (4 π.Χ. - 65 μ.Χ.) και τον Αυτοκράτορα Μάρκο Αυρήλιο (121-180 μ.Χ.), επίσης σε φράσεις που αποδίδονται στον Θεόφραστο (371-287 π.Χ.), στον Κικέρωνα (106-43 π.Χ.) και τον Ουλπιανό (170-228 μ.Χ.), και στον κύκλο του βασιλιά της Μακεδονίας Κασσάνδρου.²⁷ Σε επίπεδο ιδρυτών θρησκειών, πιο κοντά σε αυτό το ιδεώδες βρισκόταν ο Siddhārtha Gautama (γνωστός ως Βούδας), ο Μαχαβίρα (ο ιδρυτής του Τζαϊνισμού), ο Ιησούς Χριστός και ο Απόστολος Παύλος (5 με 15 μ.Χ. - 66 με 68 μ.Χ.),²⁸ και στη συνέχεια αρκετοί πατέρες του Χριστιανισμού, ξεκινώντας από τον Λακτάντιο (250-325 μ.Χ.), τον Άγιο Αυγουστίνο (354-430 μ.Χ.) και άλλους που τόνισαν την ενότητα της ανθρωπότητας και τις μη διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων.²⁹

Ο Ζήνων είχε μιλήσει για «κοσμοπολιτισμό», ο Κικέρων για «κοινή κοινωνία της ανθρωπίνης φυλής», ο Σενέκας για την «ανθρώπινη φυλή». Στον κύκλο του Κασσάνδρου, ο φιλόσοφος αδελφός του, Αλέξαρχος (350-290 π.Χ.) είχε μιλήσει για τους πολίτες του «παγκόσμιου κράτους σε μικρογραφία» ως αδελφότητα· ο φιλόσοφος Ευήμερος (311-298 π.Χ.) υποστήριξε το ίδιο και ότι θα υπάρξει στο μέλλον κυβερνήτης που θα ενώσει όλη την ανθρωπότητα· ο δε διάδοχος του Αριστοτέλη (384-322 π.Χ.), στην Περιπατητική Σχολή της Αθήνας, Θεόφραστος, είχε αναπτύξει την έννοια της «Ομόνοιας» δια «τους πάντας ανθρώπους» ως «οικείους και συγγενείς».³⁰

Ο Μάρκος Αυρήλιος, στο προσωπικό του πόνημα, *Τα εις εαυτόν* (που είχε γράψει στα αρχαία ελληνικά) είχε γράψει το εξής: «συνέλαβα την ιδέα της ισόνομου πολιτείας που κυβερνάται με βάση την ισότητα απέναντι του νόμου και το δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου και την ιδέα του βασιλέως που εκτιμά περισσότερο απ' όλα την ελευθερία των κυβερνωμένων».³¹

Όσο για την έννοια της αξιοπρέπειας, που συνιστά σήμερα ειδοποιό στοιχείο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν έλειπε ως αντίληψη και στην αρχαιότητα, αλλά ήταν περιορισμένη στα μέλη των ανώτατων κοινωνικών τάξεων. Στην αρχαία Ελλάδα, η αξιοπρέπεια δεν αφορούσε τις γυναίκες, τους μη πολίτες,

²⁷ Moyn, *The Last Utopia*, 15.

²⁸ A. Montagu, *The Idea of Race* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1965), 13.

²⁹ Moyn, *The Last Utopia*, 16. Weston, 'Human Rights', 258. T.F. Gossett, *Race: The History of an Idea in America* (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 1997) [1963], 9. N. Stepan, *The Idea of Race in Science: Great Britain, 1800-1960* (Basingstoke: Macmillan Press, 1982), 1.

³⁰ C.G. Thomas, 'Alexander the Great and the Unity of Mankind', *Classical Journal*, 63, 6 (1968), 259.

³¹ Με σημερινή απόδοση, στο *Μάρκου Αυρηλίου, Τα εις εαυτόν* (εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Σ. Μαντά) (Αθήνα: Εκδόσεις Γεωργιάδη, 2006), 25.

τους δούλους και πολλούς από τους μη Έλληνες («βάρβαρους»)³². Στη Ρώμη, η αξιοπρέπεια ήταν συνδεδεμένη με την ανώτερη τάξη (τους πατρικούς), όχι τις κατώτερες τάξεις (τους πληβείους), όχι τις γυναίκες, τους μη πολίτες ή τους δούλους. Στη Μεσαιωνική Ευρώπη ήταν υπόθεση των ανδρών που ανήκαν στην αριστοκρατία, των πλούσιων αστών και των πολύ μορφωμένων· δεν συμπεριλάμβανε τις γυναίκες (οι οποίες παρέμεναν αμόρφωτες), τους δουλοπάροικους, τους κοινωνικά κατώτερους και τους «άπιστους» (τους μη Χριστιανούς), ειδικά τους Εβραίους.³³

Η ανισότητα συνέχιζε να επικρατεί στην πράξη (π.χ., δουλεία, δουλεμπόριο) αλλά και στη θεωρία, παρά την έλευση του ουμανισμού της Αναγέννησης και ακόμη και του Διαφωτισμού που επεξεργάστηκε τον διαχωρισμό των τριών εξουσιών, τη θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου, τη λαϊκή κυριαρχία, την αυτονομία του ανθρώπου και έθεσε τις βάσεις για την αρχή των εθνοτήτων (αυτοδιάθεση). Ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων συνέχιζαν να θεωρούνται κατώτεροι, όπως οι γυναίκες, οι ταξικά κατώτεροι, ή οι θεωρούμενοι ως πολιτιστικά «βάρβαροι» λαοί, εγγενώς κατώτεροι, συνήθως με βάση τη φυλή (ειδικά από τον ύστερο δέκατο όγδοο αιώνα και μετά) και βέβαια οι δούλοι. Ακόμη και ολόκληροι λαοί, έθνη ή κράτη θεωρούντο κατώτεροι πολιτισμικά, όπως τους εκλαμβάνονταν στην αρχαιότητα τα «άνωτερα κράτη», όπως η Φαραωνική Αίγυπτος, οι ελληνικές πόλεις-κράτη, η Περσία, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ή η Κίνα.

Κατόπιν αυτών, πριν προχωρήσουμε στην έλευση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χρήσιμο θα ήταν να αναφερθούμε στη δουλεία και το δουλεμπόριο που ίσχυε στις περισσότερες οργανωμένες κοινωνίες από την αρχαιότητα μέχρι τον δέκατο ένατο αιώνα. Ήταν η πλέον ακραία και απάνθρωπη έκφραση της ανισότητας και της ανελευθερίας μεταξύ ανθρώπων, αλλά ξεπεράστηκε, και μάλιστα αρκετά αιφνίδια, σημειώνοντας έτσι την πρώτη μεγάλη διεθνή επιτυχία της λογικής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και πιο συγκεκριμένα την εδραίωση του δικαιώματος στην ελευθερία, με συμβολή και στην απαγόρευση των σωματικών και ψυχολογικών βασανιστηρίων.

³² P. Cartledge, *The Greeks: The Portrait of Self and Others* (Οξφόρδη: Oxford University Press, 2002) [1993].

³³ Donnelly, *Universal Human Rights in Theory and Practice*, 129.